

כשפים למצרים

מים ראשונים: הצורך והטעם בעשיית אותות ומופתים בגאולת מצרים, מחד גיסא לבני ישראל ומאידך גיסא לפרעה, הוא נושא נכבד שנדרשו לו רבים וטובים, ראה דברינו [למי האותות האלה](#) בפרשה זו. מצד בני ישראל: מדוע לא מספיקה הקריאה "פקוד פקדתי" וכן "אהיה שלחני אליכם"? – לכך הקדשנו את הדף [פקוד יפקוד – פקוד פקדתי](#) בפרשת שמות. ומצד פרעה, מה טעם עשיית אותות ומופתים במצרים (למצרים) שהיא ארץ שכל אומנותה עשיית כשפים וניחושים וכיוצא באלה? האם אין סכנה 'לשחק במגרש של פרעה'? האם המטרה היא להראות לו ולמצרים ש"מעשי אלוהינו" ומופתיו גדולים וחזקים מכישופיהם? גם לנושא זה כבר נדרשנו מעט בדברינו [תנו לכם מופת](#) בפרשה זו, אך נבקש להוסיף בו נופך ולחדד דברים. ואם חזרנו על דברים שכבר כתבנו בעבר, הלוא כבר אמרו חכמים "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" (חגיגה ג ע"א) והוסיפו ואמרו: "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר (ירושלמי ראש השנה ג ה).¹

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר: כִּי יִדְבַר אֲלֵיכֶם פְּרַעַה לֵאמֹר תֵּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאֶמְרָתְךָ אֶל אֶהֱרֹן קַח אֶת מַטְּךָ וְהִשְׁלַךְ לִפְנֵי פְרַעַה יְהִי לְתַנּוּן: וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן אֶל פְּרַעַה וַיַּעֲשׂוּ כִן כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' וַיִּשְׁלַךְ אֶהֱרֹן אֶת מַטְהוֹ לִפְנֵי פְרַעַה וּלְפָנָיו עָבְדוּ וַיְהִי לְתַנּוּן: וַיִּקְרָא גַם פְּרַעַה לַחֲכָמִים וּלְמַכְשָׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלִהְטִיתָם כֶּן: (שמות ז ח-יא).²

מסכת אבות דרבי נתן נוסח א פרק כח – אין כשפים של מצרים

רבי נתן אומר: אין לך אהבה כאהבה של תורה. ואין לך חכמה כחכמה של ארץ ישראל. ואין לך יופי כיופיה של ירושלים. ואין לך עושר כעושרה של רומי. ואין לך גבורה כגבורה של פרס. ואין לך זנות כזנות של ערביים. ואין לך גסות כגסות של עילם. ואין לך חנופה כחנופה של בבל ... ואין לך כשפים ככשפים של מצרים.³

שמות רבה (שנאן) טו פרשת וארא – מביאים דגים לעכו?

"ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטומי מצרים בלהטיהם כן" (שמות ז יא). באותה שעה התחיל פרעה משחק עליהם ומקרקר אחריהם כתרנגולת ואמר להם: כך היא אומנותו של אלהיכם? בנהוג שבעולם, בני אדם מוליכין פרקמטיא למקום שצריכין לה. כלום מביאין מוריאס לאספמיא? דגים לעכו? אי אתם יודעים שכל הכשפים ברשותי?⁴ מיד שלח והביא תינוקות מן אסכולה שלהם ועשו אף הם כך. ולא עוד אלא אף לאשתו קרא לה ועשתה: ויעשו גם הם חרטומי מצרים - מהן אלו? אף התינוקות של חמש וארבע שנים קרא ועשו כך.⁵

¹ ואנו נוסיף: אינו דומה השונה מדרשו מאה פעמים לשונה מאה ואחת (עפ"י חגיגה ט ע"א).

² אחרי שנצטווה משה ועשה כן לעיני בני ישראל, כפי שקראנו בפרשת שמות אחר כותלנו, בתחילת פרק ד פסוקים ב-ה: "וַיֹּאמֶר הַשְּׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּשְׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיְהִי לְנֶחֱשׁ ... וַיִּשְׁלַח דָּו וַיִּחְזַק בּוֹ וַיְהִי לְמִטָּה בְּכַפּוֹ: לְמַעַן יִאֱמִינוּ כִּי נִרְאָה אֱלֹהֵי ה' וכו' ", ואושר ביצוע הדבר, גם אם בלשון כללית, בסוף הפרק, ככתוב: "וַיַּעַשׂ הָאֱתָת לְעֵינֵי הָעָם: וַיִּאֱמֶן הָעָם וכו' " - חוזר משה בתחילת פרשת השבת ומצטווה לעשות באופן דומה לעיני פרעה ועבדיו. הנחש הופך כאן לתנין ואות הצרעת לא חוזר כאן (לדעת פרשנים ומדרשים רבים כבר אצל בני ישראל לא נעשה אות הצרעת, כי היה עונש למשה. ומה שכתוב "ויעש האותות לעיני העם" בלשון רבים, הוא בשל מכת (אות) הדם שמצטרפת אצל פרעה ואין לה זכר במקרא אצל בני ישראל). האומנם הפיכת המטה לתנין או נחש זה מה שישכנע את פרעה לשלח את בני ישראל? זה מה שירשים אותו ש"אלוהי העברים" גדול וחזק מכל "אלוהי מצרים" ומוטב שישמע בקולו? מה שגרם לבני ישראל להאמין (ג"כ לא לזמן רב) הוא שיפעל על פרעה? זה מה שישכנע אותו?

³ ושם בנוסח ב פרק מח: "עשרה חלקים של כשפים בעולם: ט' במצרים ואחד בכל העולם. עשרה חלקים של זנות בעולם: ט' באלכסנדריא ואחד בכל העולם. עשרה חלקים של נוי בעולם: ט' בירושלים ואחד בכל העולם. עשרה חלקים של יסורין בעולם: ט' בירושלים ואחד בכל העולם. עשרה חלקים של שטות בעולם: ט' בבבליים ואחד בכל העולם ... עשרה חלקים של חכמה בעולם: ט' בירושלים ואחד בכל העולם ... עשרה חלקים של חנופה בעולם: ט' בירושלים ואחד בכל העולם. עשרה חלקים של תורה בעולם: ט' בירושלים ואחד בכל העולם ...". שים לב מה נטלה ירושלים: נוי, חכמה ותורה, אבל גם חנופה (צביעות?). ראה מקבילות בגמרא קידושין מט ע"ב בשינויי נוסח וכן באסתר רבה א יז (בשם רבי נתן). מה שחשוב לעניינינו הוא שמצרים היא בירת הכשפים בעולם "אין לך כשפים ככשפים של מצרים", ולשם בא משה עם האותות והמופתים!

⁴ ובנוסח מדרש תנחומא המודפס פרשת וארא סימן ג: "אמר פרעה: כך כוחו של אלהיכם? מכאן יוצאים כשפים לכל העולם".

⁵ ובמקבילה במדרש תנחומא (בובר) פרשת וארא סימן יב: "כיון שהלכו אצל פרעה, אמר: תנו לכם מופת, מיד: וישלך אהרן את מטהו (שמות ז י). באותה שעה שחק פרעה עליהם, אמר להם: משה ואהרן מה אתם סבורים שבאתם לשחק עלי? אלא איני מתירא מן הדברים האלו, כל מצרים מלאה כשפים. יש מוליכין תבן לעפרים, כתם לרקס?! "ויקרא פרעה" אין כתיב כאן, אלא "ויקרא גם פרעה" (שם יא), אמר ר' לוי: שקרא לאשתו ואמר לה ראי היאך באו היהודים לשחק בי". "תבן לעפריים" הוא אולי הביטוי השכיח יותר שנראה להלן בבראשית רבה.

כל רוחו יוציא כסיל - זה פרעה, שהיה מלעיג על דברי המקום, שהיה סבור מעשה כשפים הם, וקרא לכל בני ביתו לעשות כמותן. הוי: כל רוחו יוציא כסיל - זה פרעה, וחכם באחור ישבחנה - זה הקב"ה, שנאמר בו: חכם לבב (איוב ט). באותה שעה אמר הקב"ה: אם בולע תנין את התנין של מצרים, מנהגו של עולם הוא נחש בולע נחש. אלא יחזור לברייתו ויבלע אותם. מהו: "ויבלע מטה אהרן את מטותם"? אמר ר' אלעזר: נס בתוך נס. מלמד שחזר המטה לברייתו ובלע אותן. כשראה פרעה כן תמה ואמר: מה אני עושה? ומה אילו יאמר למטה: בלע לפרעה ולכסאו - עכשיו בולע אותי? אמר ר' יוסי ברי חנינא: נס גדול נעשה במטה, שאף על פי שבלע כל אותן המטות שהשליכו, שהיו רבים לעשות מהם עמודים, לא הועבה, וכל מי שהיה רואה אותו היה אומר: זה מטה אהרן. ומכאן שהיה מטה אהרן סימן טוב לעשות בו נסים ונפלאות לדורות.⁶

בראשית רבה בפרשת וישב - אצל יוסף

"וירא אדוניו כי ה' אתו" - ר' הונא בשם ר' אחא אמר: מלחש ונכנס, מלחש ויוצא. היה אומר לו: מזוג רותחים! והיו רותחים. מזוג פושרים! והיו פושרים.⁷ אמר (פוטפר): מה, יוסף, תבן לעפרים אתה מכניס? קדרים בכפר חנינא, גיזות בדמשק, כשפים במצרים? במקום של מכשפי כשפים? עד היכן?⁸ אמר ר' חייא: עד שראה שכינה עומדת על גביו. זהו שכתוב: "וירא אדוניו כי ה' אתו".⁹

מים ביניים הבאים בסעודה: כאן אולי המקום להזכיר שבכל החצי השני של ספר בראשית, מאמצע פרשת וישלח ובפרט בכל סיפור פרשת יוסף ואחיו, אין שם הווי"ה במקרא, רק אלוהים, להוציא יוסף בבית פוטפר (וכן יהודה ותמר וסיפור יוסף בבית הסוהר ושרי פרעה). שם הווי"ה חוזר בספר שמות בשליחות משה: בהתגלות בסנה: "אָהִיָּה אֲשֶׁר אֶהְיֶה ... כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם" (שמות ג יד) ובראש פרשתנו: "וְאָרָא אֶל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב ... וְשָׁמִי ה' לֹא נִוְדַעְתִּי לָהֶם ... לִכְן אָמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְכוּ" (שמות ו ג-ו). שם הווי"ה שנעלם בשלב מסוים מהאבות (הוא מצוי הרבה בחלק הראשון של ספר בראשית) חוזר וניער בגאולת מצרים וכן כשפי מצרים! וניצניו ניבטים כבר בסיפור ירידת יהודה וירידת יוסף שאפשר לראות אותם כחלק מסיפור שעבוד מצרים.

שמות רבה ט יא פרשת וארא - מלאכי החבלה בגירוש מגן עדן

⁶ חלק זה של המדרש, מדגיש את יתרון מעשה משה ואהרון על פני מעשי החרטומים: נס גדול, נס בתוך נס, שלא כמנהגו של עולם וכו', עד שפרעה שבתחילה שחק על משה ואהרון, כעת חושש שהנחש (התנין) יבלע אותו ואת כסאו. רמז ברור לנפילת המלכות. אך נראה שהערת המדרש, בחלקו הראשון, על עצם השימוש ב"אותות ומופתים" ועוד במצרים שהיא ממלכת הכשפים, בעינה עומדת: מדוע בכלל צריכים היו משה ואהרון לעשות "מעשה כשפים" על מנת להרשים את פרעה? האם זו הדרך לשכנע אותו שבשליחות מלך מלכי המלכים הקב"ה הם באים? הזו מידת כוחו וגבורתו של אלהי ישראל שהוא עושה מופתים גדולים מאלה של מכשפי מצרים? האם כל זה בגלל שזלזל ב"אלוהי העברים" ואמר: "מי ה' אֲשֶׁר אֲשַׁמְעֶ בְּקִלּוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא יִדְעֵתִי אֶת ה' וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח" (שמות ה ב). סתם כעונש? עונש חינוכי?

⁷ נושא הכשפים והלחשים כבר עלה אצל יוסף בבית פוטפר. עברי שבא מארץ כנען עושה לחשים ומיני קסמים במצרים! עפ"י המקרא אפשר לומר שכך רק טען יוסף כנגד אחיו בפרשת הגביע: "הֲלוֹא יִדְעֵתֶם כִּי נִחַשׁ יִנְחַשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֵנִי" (בראשית מד טו, ועוד קודם לכן דברי שלוחו של יוסף בפסוק ה שם: "וְהוּא נִחַשׁ יִנְחַשׁ בּוֹ"). כך גם בעת שיוסף מושיב את האחים: "הבכור בכבורו והצעיר כצעירותו" והאחים תמהים כיצד עשה זאת, מסביר מדרש בראשית רבה צב ה: "נטל את הגביע והיה עושה עצמו כמערים ומריח בגביע". נראה כמנחש. אך עפ"י המדרש כאן, יוסף עושה 'מעשה פלאים' שנראים בעיני פוטפר כלחשים וכישופים, והוא מעיר ליוסף על כך!! באת מארץ כנען ללמד אותנו לחשים וכשפים!! ומה התשובה?

⁸ עפריים או חפריים הוא מקום בעמק בנחלת יששכר או בגב ההר בין נחלת אפרים ובנימין (היו כנראה שני עפריים) שהיה כנראה עשיר בתבואה, **ראו אודותיה כאן**. - לשם אתה מביא תבואה למכור? וביחד עם שמות רבה ומדרש תנחומא לעיל, יש לנו רשימה ארוכה של: תבן לעפריים, כתם לרקם (ראה בבא קמא לח ע"ב), קרוזים או קדרים (כדים) לכפר חנינא, גיזות לדמשק, מוריים (רוטב דגים) לאספמיא (היא ספרד), דגים לעכו. (ובימינו: נפט לסעודיה, קרח לאסקימוסים ועוד). נשמח להסברים היסטוריים-ארכיאולוגיים משואבי המים באשר למקומות, סחורות ודוגמאות אלה. לעצם הנושא, הנה קדם יוסף למשה! כבר אצל יוסף בבית פוטפר עולה השאלה. אמנם, יוסף לא עושה זאת בשליחות הקב"ה ולא על מנת להרשים את פוטפר, אבל הנושא שמעשה ניסים עשויים להיחשב כמעשי כשפים, גם אם בעיני אנשים זרים, עמך פשוט וכו', נזכר כבר כאן. ומה התשובה?

⁹ סיום המדרש מתמודד עם השאלה שהעלינו, בכך שהוא מדגיש את הפסוק: "וירא אדוניו כי ה' אתו", היינו שלא הכשפים הם שעשו על פוטפר את הרושם האמיתי לגבי הצלחת יוסף. וכבר האריך לדון בנושא זה רמב"ן בפירושו לבראשית לט ג-ד והביא את המדרש לעיל ומסיים שם: "והענין כי בעבור היות אדוניו מצרי לא ידע את ה', אמרו כי בראותו הצלחתו הגדולה היה חושש כי דרך כשפים הוא כאשר בבני ארצו. עד שראה שהיה מאת עליון במראה שנראית לו בחלום או בהקיץ בעמוד ענן וכיוצא בו לכבוד הצדיק". זכה פוטפר לראות את השכינה על מנת להוציא מלבו חשד לכשפים של יוסף! האם מתקדים זה של יוסף נוכל ללמוד גם למשה ולפרשתנו? האם גם כאן ייווכחו הכל ש"מאת עליון" מתרחשים כל הדברים האלה שנראים ככשפים? מתי ייווכחו?

"ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם" (שמות ז כד)¹⁰ - מלמד שהיו סבורים שהיו מעשה כשפים.¹¹ "בלטיהם", "א"ר איבו בר נגרי א"ר חייא בר אבא: "בלטיהם" - אלו מעשה שדים. "בלהטיהם" - אלו מעשה כשפים.¹² וכן הוא אומר: "את להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים" (בראשית ג כד), לפי שמעשה כשפים ע"י מלאכי חבלה נעשים.¹³

קטעי מדרשים - גניזה (מאן) יח - נפלאות גלויות מול דבר מכוסה ונסתר¹⁴

ואם תאמר: הרי חרטומי מצרים עשו כמשה, שכתוב בהם בתנין ובדם ובצפרדעים: "ויעשו כן החרטומים בלטיהם" (שמות ח, ג)! יש להשיב ולומר שלא כתבה תורה על החרטומים: "ויעשו כן" להשוות מעשיהם למעשה משה, אלא להפריש מעשיהם ממעשיו. שאילו כתוב בהם: "ויעשו כן" בלבד, היה אפשר לומר כן. ומתוך שכתבה "בלהטיהם", "בלטיהם", דבר מכוסה ומסותר¹⁵ ... למדנו שעשה משה נפלאות גלויות דוגמת מעשיו שלהקב"ה ... ועשו הם דברי עימעום, כשהן נגלים נראה קלונם.¹⁶

גמרא מנחות דף פה עמוד א - לשוק ירקות מביאים ירקות

אמרי ליה יוחנא וממרא למשה: תבן אתה מכניס לעפריים?¹⁷

אמר להו: אמרי אינשי: למתא ירקא ירקא שקול.¹⁸

שמות רבה כ"ט, פרשת בשלח - שיתוק הכשפים ביציאת מצרים

"חכם לבב יקח מצות" (משלי י ח) - שכל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב ומשה היה עסוק בעצמות יוסף... אמר הקדוש ברוך הוא למשה: עליך נתקיים "חכם לב יקח מצות", יוסף היה חייב לאביו לקברו מפני שהוא בנו ואתה לא בנו ולא בן בנו ולא היית חייב לעסוק בו וקברת אותו...¹⁹

¹⁰ במכת הדם.

¹¹ חרטומי מצרים הבינו (סברו) שמה שמשה ואהרון עשו היה בדרך של כישוף, ואת זה הרי גם הם יודעים לעשות.

¹² המדרש עושה אבחנה בין "בִּלְטִיָּהֶם" שכתוב בשמות ז יא על הפיכת המטה לנחש ולתנין שגם חרטומי מצרים עשו, ובין "בִּלְטִיָּהֶם" שכתוב שלוש פעמים: בשמות ז כב, במכת הדם, בשמות ח ג במכת הצפרדעים, ובשמות ח יד במכת הכינים. ראו דברי אב"י בגמרא סנהדרין סז ע"ב שמעשה שדים הוא בכלי ומעשה כשפים אינו זקוק לכלי כישוף. נראה שחז"ל היו בקיאים באבחנות דקות אלה. ראו בגמרא מנחות סה ע"א: "אין מושיבים בסנהדרין אלא בעלי חכמה, בעלי מראה, בעלי קומה ... בעלי כשפים".

¹³ מדרש זה לוקח אותנו עוד אחורה, אל תחילת ספר בראשית, אל תחילת התורה ומעשה הבריה, אל אדם וחיה שגורשו מגן עדן. ומי שומר שלא יחזרו לשם? מלאכי חבלה, שעושים כשפים בלהט חרבותיהם או מילותיהם. החרטומים הם התגלמות אותם מלאכי חבלה מחוץ לגן העדן, בחיי היום-יום. אותם צריך לשבור משה, לא בפעם אחת ו'מלמעלה' כיוסף, אלא צעד אחר צעד 'מלמטה', על מנת להפיל את חומות מצרים ולהוציא את בני ישראל? בין כך ובין כך, כדאי לחזור ולהזכיר את המכה שבה הרימו החרטומים ידיים ולא יכלו זה בדברינו [החרטומים](#) בפרשה זו.

¹⁴ פירוש אגדתי על ההפטרה ועל המזמור לשבת וארא עמוד קלט.

¹⁵ מלשון "בלט" - בסתר.

¹⁶ בשל ההתייחסות לחרטומים הקדמנו מדרש זה שמן הסתם נשען על מדרשים קדומים יותר שנראה להלן אשר מדגישים את "מעשה אלוהים" מול מעשי הכשפים. מדרש זה שם את הדגש על האמת מול השקר, על הדבר הגלוי והאותנטי מול אחיזת עניים ותרמית, גם אם מתחכמים ביותר, שנעשים באופן מעומעם ונסתר, אך סופם להתגלות. מכשפים למיניהם הם מלאכי חבלה שאולי בכוחם למנוע חזרה אל גן העדן, אבל אין בכוחם לעמוד מול האמת. הם יכולים להסתיר דברים ולעמעם, אבל לא לבנות. "סוף האמת לצאת לאור". האם זו מטרת העימות של האותות והמופתים אל מול כשפי מצרים? את מי מנסים כאן לשכנע באמת מול השקר? את פרעה והמצרים או שמא את בני ישראל? בין כך ובין כך, כדאי לחזור ולהזכיר את המכה שבה הרימו החרטומים ידיים ולא יכלו לעשות גם בלהטיהם ואמרו לפרעה: "אצבע אלוהים היא". היא מכת כינים לה הקדשנו את הדף [אצבע אלוהים היא](#). מה מיוחד במכה זו בה כביכול החלה האמת לצאת לאור אבל עדיין פרעה במרו.

¹⁷ אנחנו חוזרים למדרשי בראשית רבה ושמות רבה לעיל על "דגים לעכו, תבן לעפריים", אך כאן יש התמודדות עם השאלה.

¹⁸ תשובת משה למכשפים יוחנא וממרא (ראה כתר יונתן שמות מכשפים אחרים: יניס וימבריס) היא: כן, דווקא למצרים, למקום כשפים אני מביא מה שנראה בעיניכם ככשפים. למקום שמוכרים בו ירק, לשם מביאים ירקות. לעפריים שהוא לא רק מקום גידול עשיר בתבואה, אלא גם מקום מסחר בתבואה, מביאים תבואה ונראה תבואתו של מי תימכר ובאיזה מחיר. ראה מדרש שכל טוב (בובר) שמות פרק י: "כי כשנהפך המטה לנחש היו סבורין שמשו ואהרן כשפנים הם. אמר להם פרעה: וכי תבן אתם מכניסין לעופרים ... מה אתם באים לעשות כשפים במצרים מקום שמלא כשפים? אמר לו משה: למתא דירקא ירקא שקיל. כלומר, לעיר שהיא מלאה ירקות לשם הולך ירקות, שאין הדבר נמכר בטוב אלא במקום שרגילין בו, ואף על פי שארץ מצרים מלאה כשפים, מעשי אלוהים גדולים מהם". וכן הוא בלשון דומה בפסיקתא זוטרותא (לקח טוב) שמות פרק י. שים לב לסיפא שם: "אין הדבר נמכר בטוב אלא במקום שעושין אותו, ואם ארץ מצרים מלאה כשפים, המעשים של הקב"ה גדולים מהם". אך גם אחרי תשובה זו ודמותיה שראינו לעיל, נוסף ונשאל: את מי מנסים האותות והמופתים לחנך ולהראות שמעשה אלוהים שנראה לכתחילה כעוד כישוף הוא דבר אחר לגמרי? את פרעה? את המצרים? או שמא את בני ישראל!

¹⁹ ובזכות זה זכה משה שהקב"ה עצמו התעסק בקבורתו, ראה במדרש שם.

ומנין היה משה ידע היכן היה יוסף קבור? יש אומרים: סרח בת אשר הראה אותו, והיה קבור בנילוס.²⁰ ... בתוך קפיטולין היה קבור, כדרך שהמלכים קבורים. ועשו מצרים כלבים של זהב בכשפים, שאם יבוא אדם לשם, יהיו נובחים וקולם הולך בכל ארץ מצרים מהלך מ' יום - וְשִׁתְּקָם מִשָּׁה, שנאמר (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ... אמר: כלבים של אמת אינם נובחים, כלבים של שקר נובחים.²¹

מסכת סנהדרין דף סז עמוד ב – אין עוד מלבדו

"אין עוד מלבדו" (דברים ד לה) - אמר רבי חנינא: אפילו לדבר כשפים. ההיא איתתא דהות קא מהדרא למשקל עפרא מתותי כרעיה דרבי חנינא. אמר לה: אי מסתייעת - זילי עבדי, "אין עוד מלבדו" כתיב.²²

מסכת שבת דף קד עמוד ב – עדיין יוצאים כשפים ממצרים

המסרט על בשרו. תניא, אמר להן רבי אליעזר לחכמים: והלא בן סטדא הוציא כשפים ממצרים בסריטה שעל בשרו! אמרו לו: שוטה היה, ואין מביאין ראיה מן השוטים.²³

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ח הלכה א – גם אותות אמיתיים אינם בסיס לאמונה

משה רבינו לא האמינו בו ישראל מפני האותות שעשה, שהמאמין על פי האותות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה האות בלט וכשוף. אלא כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאים, לא להביא ראיה על הנבואה. היה צריך להשקיע את המצריים - קרע את היס והצלילן בתוכו. צרכנו למזון - הוריד לנו את המן ... וכן שאר כל האותות. ובמה האמינו בו? במעמד הר סיני, שעיינו ראו ולא זר ואוזנינו שמעו ולא אחר ...²⁴

שבת שלום

²⁰ ראה במקבילה בגמרא סוטה יג ע"א: "ומנין היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור? אמרו: סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור, הלך משה אצלה, אמר לה: כלום את יודעת היכן יוסף קבור? אמרה לו: ארון של מתכת עשו לו מצרים וקבעוהו בנילוס הנה, כדי שיתברכו מימיו". בדיוק מה שחשש יעקב שיעשו ממנו עבודה זרה וביקש למהר לקבורו בארץ. וכבר הקדשנו דף מיוחד לדמותה הפלאית של **שרח (סרח) בת אשר** בפרשת פנחס.

²¹ בני ישראל עסוקים בכסף וזהב ובניצול מצרים ואילו משה עסוק בעקירת העבודה זרה שעשו המצרים מיוסף, בגאולת עצמותיו מהכשפים של מצרים, בהשתקת כלבי הכישוף המזהבים שהתקינו חרטומי מצרים סביב מקום שקיעת ארונו של יוסף בנילוס. בני ישראל אינם שותפים למעשה סימבולי זה החותם את היציאה ממצרים, הם עסוקים בכסף וזהב. אולי גם מכאן שורש חטא העגל. וענין כלבי האמת שאינם נובחים מול כלבי השקר שנובחים צריך עיון ונשמח לשמוע דברי חכמים.

²² תרגום: אשה אחת הייתה מחזרת לקחת עפר מתחת רגליו של רבי חנינא (לעשות לו מכשפות, רש"י) ואמר לה רבי חנינא: אם תצליחי - עשי, שאיני חושש. "אין עוד מלבדו" ואין בכשפים שום ממשות. כבר הקדשנו דף לנושא אין עוד מלבדו בפרשת וכן רק נחזור על דברי פירוש תורת חיים (ר' אברהם חיים ב"ר נפתלי צבי הירש שור, גליציה, מאה 16-17) שמקשר את כל העניין עם הנושא שלנו ואלה דבריו: "לפי שמצרים היתה מלאה כשפים כדאמרינן גבי יוסף תבן אתה מכניס לעפריים וכו' ואין עבד היה יכול לצאת ממצרים מפני כשפים. ועתה יצאו ששים רבוא שלא הועילו הכשפים לכך אמר אין עוד מלבדו אפילו כשפים". כל תהליך יציאת מצרים הוא "גמילה" של עם ישראל מהאמונה בכשפים לה הורגל במצרים. וזאת זאת יש לעשות בהתנגשות חזיתית עם כשפי מצרים ואמונותיה האליליות. וכדברי מדרש משלי (בובר) פרשה כז: "ברזל בברזל יחד. זה משה ופרעה הרשע, שהיו מתנקשים זה עם זה בדברים. דבר אחר: זה מקלו של אהרן וחרטומי מצרים שהיו מתנקשין זה עם זה בכשפים". ובהדרגה, תצא ידו של אלהי ישראל על העליונה ויראו כולם ש"מעשי אלהים גדולים מהם" - כפי שכבר ראינו לעיל במספר מקורות. כניעתו של רבי חנינא לחשש כישוף של האשה, כמוה כהכחשת יציאת מצרים! ועל סיום תורת חיים "אפילו כשפים", יש עוד לדרוש ולחקור.

²³ ובירושלמי שבת פרק יב הלכה ד: "הרושם על העור כתבנית כתב פטור. אמר להן רבי אליעזר והלא בן סטדא לא הביא כשפים ממצרים אלא בכך. אמרו לו מפני שוטה אחד אנו מאבדין כמה פיקחין". (בשל הגמרא בסנהדרין סז שתלו את בן סטדא בערב פסח היו שזיהו אותו עם ישו הנוצרי וניסו להחזיר כאן את השמטת הצנזורה, אבל נראה שאין זה כך כי מדובר בתקופתו של ר' עקיבא בשבת שם). עכ"פ, הרי לנו שגם בתקופת חז"ל והרבה אחרי החורבן יש יבוא של כשפים ממצרים. אגב, זה שבן סטדא שרט את הכשפים על בשרו הוא משום שהמצרים אסרו לייצא את סודות הכישוף. תעשייה שלמה עדיין סובבת סביב נושא הכישוף.

²⁴ דברים נחרצים אלה של הרמב"ם כתובים בנושא קבלת נביא או דחייתו, בעיקר בהשוואת דבריו עם נבואת משה שהיא מעל לכל. ובספר מורה הנבוכים חלק ג פרק לז הוא כותב: "המעשים ההם אשר יעשו אותם המכשפים אין ההיקש נותן אותם ולא יאמין השכל שהם יחייבו דבר כלל". ראה גם ספר העיקרים מאמר שלישי פרק יט כשהוא דן באופן קבלת נביא אמת (אימות בלשונו), דוגמת אליהו, לאחר משה: "... והאימות הזה אי אפשר שיהיה מצד עשית אותות ומופתים, אחר שנמצא אנשים הרבה זולת הנביאים עושים אות או מופת אם בלהט ואם בכשוף כחרטומי מצרים או באיזו ידיעה אחרת. ועוד שאחר שנמצא הנביאים שאינם שלוחים לתת תורה על ידם עושים אותות ומופתים, מי יאמר שהאות או המופת הנעשה על יד האיש הזה הוא להורות על שליחותו להינתן דת על ידו ... ולזה הוא מבואר שאין האות או המופת ראיה על שליחות השליח". איזה אות מציע הקב"ה למשה בתחילת דבריו עמו בסנה? רק זה: "וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה". ראה אין מפתח רעיון זה רמב"ן בפירושו לשמות ג יג! פסוקים אלה, וכן מדרש שמות רבה ה יג הקודם, הם סיוע עצום לשיטת הרמב"ם לעיל בדבר ההאמנה של מעמד הר סיני. אך נשאל: האם אכן במעמד הר סיני נעקרו כליל כשפי מצרים ושאר אמונות אליליות של אבותינו שהיו עובדי עבודה זרה? כשעם ישראל חוטא בעגל, מיד לאחר מתן תורה, מסנגר עליו ר' יודן בר גוריא בשם ר' אחא ואומר: "חרטומי מצרים עשו להם כשפים והיה נראה כמרטט לפניהם" (שמות רבה (שנאן) פד ג). אבל אי אפשר להאשים את הערב רב ואת חרטומי מצרים לאורך דורות ושנים. נראה שתהליך ההשתחררות מכשפי מצרים הוא ארוך ונמשך עד זמן בית שני, המשנה והתלמוד, ימי הביניים, אם לא מאוחר יותר, ואולי גם עד ימינו.

מחלקי המים

מים אחרונים: ראו פירוש רמב"ן בראשית יא כח שמסביר מדוע נס הצלת אברהם מכבשן האש לא נזכר בתורה, גם לא בכתבי העמים, משום שנראה כמעשה כישוף בדומה למה שעשה משה במצרים. אז למה של משה נכתבו? משום ש"דברי משה נתבארו" אל מול החרטומים וסופם שהוכחו באמת ואילו "דברי אברהם לא נתבארו" אל מול "החולקים עליו". ראו פירוש זה לעיון מיוחד ונשמט מדברינו החרטומים.